

TÜRKİYE'DEKİ EĞİTİM ALANINDA YAYIMLANAN BİLİMSEL DERGİLERDE ÖLÇEK GELİŞTİRME VE UYARLAMA KONULU MAKALELERİN İNCELENMESİ

THE EXAMINATION OF SCALE DEVELOPMENT AND SCALE ADAPTATION
ARTICLES PUBLISHED IN TURKISH ACADEMIC JOURNALS ON EDUCATION

Meltem ACAR GÜVENDİR¹
Yeşim ÖZER ÖZKAN²

Öz

Bu çalışmada, 2006-2014 yılları arasında Türkiye'de ölçek geliştirme ve uyarlama konularında yayımlanmış makalelerde, ölçek geliştirme ve uyarlama sürecinde kullanılan aşamaların belirlenmesi amaçlanmıştır. Makalelerin incelenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Social Science Citation Index (SSCI) dizininde yer alan Türkiye'de eğitim alanında yayımlanan dergiler oluşturmaktadır. Belirlenen bu evrenden amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak SSCI dizininde Türkiye'de eğitim alanında yayımlanan üç dergiden (Eğitim ve Bilim Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi ve Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi) 2006-2014 yılları arasında çevrim içi olarak tam metinlerine erişilebilen ölçek geliştirme ve uyarlama konulu makaleler seçilmiştir. Çalışma ile ölçek geliştirme ve uyarlama konulu makalelerde süreçte izlenen adımlar incelenmiş, makalelerdeki benzerlikler ve farklılık ortaya konmuştur. Çalışmada, elde edilen bulgular doğrultusunda makalelerde ölçek geliştirme ve uyarlama aşamalarının tümünde iç tutarlılık güvenirlik belirleme yöntemlerinden Cronbach Alpha güvenirlik belirleme yöntemi kullanılmıştır. Ancak ölçek geliştirme çalışmalarının çok azında ölçeğin uygulama yönergesi hazırlanmıştır. Makalelerde ölçek uyarlama aşamalarında ise sıklıkla çeviri için her iki dile hâkim iki veya daha fazla çevirmenden yararlanılmıştır. Ancak makalelerin hiçbirinde ölçeğin uygulama yönergesi uyarlanmamıştır. Bunun yanında makalelerin çok azında iki eş değer yarı güvenirliği kullanılmış ve ölçeğin uyarlanabilirliğine ilişkin ölçme uzmanlarından görüş alınmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre, makalelerin tümünde dikkate alınan ölçek geliştirme ve uyarlama aşamalarında bir birlikliğin olmadığı, sadece birkaç aşamada benzer yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu yüzden yapılacak ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında bu çalışma kapsamında belirlenen aşamalara dikkat edilmeli ve bu aşamaların yerine getirilmesi sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: ölçek geliştirme, ölçek uyarlama, içerik analizi, makaleler.

Abstract

The purpose of the study is to examine how scale development and scale adaptation were conducted in Turkish academic journals on education between 2006 and 2014. Content analysis is used during the examination of the articles. The population of the study includes Turkish academic journals on education that are indexed in Social Science Citation Index (SSCI). Of the oriented sampling methods the criterion sampling was used in order to select the open Access journal articles on scale development and adaptation that were published in Education and Science, Hacettepe University Journal of Education, and Journal of Social Sciences of the Turkish World between 2006-2014. The phases of scale development and adaptation were examined and compared. The findings of the study show that during the phases of scale development and adaptation Cronbach Alpha was used to determine the inner consistency in all articles. However, only a few articles include the instructions on how to apply the scale. During the scale adaptation process two or more translators who were proficient in both languages were used for translation. But in none of the articles scale application instructions were adapted. On the other hand, in only a few articles Split-half reliability was used and an expert was consulted for the adaptability of the scale. These findings reveal that a unified approach was not taken in the articles during scale development and adaptation processes. In only a few articles similar approaches were used. Thus, particular phases mentioned in this study should be taken into consideration during scale development and adaption.

Key Words: scale development, scale adaptation, content analysis, articles.

¹ Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme ABD, meltemacar@gmail.com

² Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme ABD, yozer80@gmail.com

1. Giriş

Eğitimde ve psikolojide yaygın olarak kullanılan psikolojik testler kişinin davranışlarını standart koşullar altında gözlemeye yarayan ölçme araçlarıdır (Özgüven, 1994). Psikolojik bir değişkenin ölçülmesi bir gereksinimden kaynaklanır. Bu gereksinim, var olan bir ölçeğin eksikliklerinin görülmesi, yeni bir değişkenin nasıl olduğunun merak edilmesi ve buna dayanarak bazı denencelerin test edilmesi gibi çeşitli nedenlere dayanabilir (Erkuş, 2012a: 25). Psikoloji alanındaki bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğu, özgün veya uyarlama sonucu kültürümüze kazandırılan psikolojik ölçme araçlarıyla elde edilen verilere dayanmaktadır (Erkuş, 2007: 17). Davranışların ölçülmesinde kullanılan ölçme araçlarının bireyin belirli bir duruma ilişkin davranış örüntüsüne ne ölçüde sahip olduğunu belirlemesi beklenir (Tezbaşaran, 1996). Bu özelliklerin ölçülmesinde bugüne kadar en çok izlenen yaklaşım, söz konusu özelliğe ilişkin bir ölçeğin hazırlanarak uygulanmasıdır.

Ölçekler, doğrudan gözlemlenemeyen teorik olarak var olan değişkenlerin düzeylerini ortaya çıkarmayı amaçlayan maddelerden oluşan ölçme araçlarıdır. Teoride var olduğuna inanılan, fakat doğrudan değerlendirilemeyen olgular ölçülmek istendiğinde ölçekler hazırlanır (DeVellis, 2012). Ölçek hazırlama işlemi iki yöntemle yapılabilir. Bunlardan biri kendi kültürümüze özgü bir ölçek geliştirmek bir diğeri ise farklı kültürde geliştirilmiş bir ölçeği Türkçe'ye uyarlamaktır. Ölçek geliştirme, bireyin ölçülmesi amaçlanan sadece ilgili özelliğini uyaracak uyarıcılar takımını ve bu uyarıcılara uygun tepki kategorilerini oluşturma süreci ve işleminin adıdır (Erkuş, 2012a: 15). Psikolojik ölçek geliştirmede tek ve nihai amaç, bireyin doğrudan gözlenemeyen ölçülen özelliğinin ne ve nasıl olduğunu anlamaya, ortaya çıkarmaya çalışmaktır (Erkuş, 2012b). Psikolojide ölçek geliştirmeye duyulan ihtiyaç ve dolaylı olarak bu konuda yazılmış kitaplara olan gereksinim araştırmacıları bu alanda yayınlar (Erkuş, 2012a; Şeker ve Gençdoğan, 2006; Tavşancıl, 2002; Tezbaşaran, 1996) hazırlamaya sevk etmiştir. Kendi kültürümüze uygun yeni ölçeklerin geliştirilmesinin birçok avantajı vardır ve ölçek uyarlama ile ilgili birçok sorunu önleyebilir, ancak ölçek uyarlamasının tercih edilmesinin de bazı nedenleri vardır (Savaşır, 1994: 27).

Ölçek uyarlama, ölçeklerin farklı kültürlerde kullanılabilmesi için ölçeğin kullanılacağı yeni kültüre ne derece uygun olduğu, yeni kültürdeki psikometrik özelliklerinin (güvenirlik, geçerlik) ne derece yeterli olduğu, ölçeğin yeni kültürdeki psikolojik özellikleri ne derece iyi yansıttığı gibi bir takım sorulara cevap arandığı ve ölçeğin çevirisinin farklı bir kültüre yapıldığı süreç olarak tanımlanabilir (Deniz, 2007). Ölçek uyarlama veya geliştirme, birkaç aşamadan geçen uzun soluklu bir etkinliktir. Ölçek uyarlamak, ölçeği ilk kez geliştiren araştırmacının yaptığı araştırma ve analizlerin birçok adımını tekrarlamayı gerektirir (Şahin, 1994: 20).

Hambleton ve Patsula (1999) yaptıkları alanyazın çalışması sonucunda, ölçek uyarlama yapmanın nedenlerini; test uyarlamanın yeni bir test geliştirmeye göre daha ucuz ve hızlı olması, eğer amacımız kültürlerarası bir karşılaştırma yapmaksızın ölçek uyarlamanın ikinci kültüre eşdeğer bir test geliştirmede etkili bir yol olması, alanda kabul görmüş bir teste olan güven duygusunun yeni geliştirilecek bir teste göre daha fazla olması şeklinde belirtmişlerdir. Ancak, aynı biçimde uyarlama yapmamayı da gerekli kılacak önemli gerekçeler vardır. Ölçeğin farklı bir dilden dolayısıyla farklı bir kültürden, farklı bir dile dolayısıyla farklı bir kültüre uyarlanıyor olması, çevirinin olabildiğince aslına uygun olmasının yanında, dikkat edilmesi gereken önemli hususları da beraberinde getirir (Akbaş ve Korkmaz, 2007: 15).

Test uyarlamanın teknik standartlarının geliştirilmesi için Uluslararası Test Komisyonu tarafından 1992 yılında 13 üyeli bir panel oluşturulmuştur. Komite, eğitimsel ve psikolojik testlerin uyarlanması için 22 yönergeyi oluşturmuş ve bir set üretmiştir (Hambleton,

1996). Bu yönergelerden yedi tanesi özellikle tercüme süreciyle ilgili sorunlara işaret eder (Cook, Schmitt-Cascallar ve Brown, 2005: 179). Özellikle kültürlerarası karşılaştırmalar yapılmıyacaksa, ikinci dilde yeni bir test geliştirmek nispeten daha kolay ve uygun bir yol olacaktır (Çıkrıkçı-Demirtaşlı, 2007: 65). Turan ve Şişman (2013) ölçek uyarlamasının temel varsayımının; Batı toplumlarının kendi özgün koşulları içinde üretilmiş olan bilimsel bilginin, aktarılan toplumlar için de geçerli olacağı ve bu bağlamda Batı'da yapılan araştırmaların Türkiye için de geçerli olabileceği varsayılmasıdır. Araştırmacılar eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme alanında sıkça başvurulan ölçek çevirme ve uyarlama çalışmalarını, bunun en tipik örneği olarak nitelendirmektedir. Çünkü bilgiyi üretmenin de bir kültürü vardır ve bu yaşanan bağlamın bir ögesidir. Bu nedenle uyarlanan bir ölçme aracının o kültürün biliş tarzından etkilenmemesi mümkün görülmektedir.

Türkiye'de özellikle son yıllarda ulusal kongrelerde sunulan bildiriler ve dergilerdeki yayınlar incelendiğinde yapılan çalışmaların birçoğunun ölçek geliştirme ve uyarlama ile ilgili olduğu görülmektedir. Son yıllarda, akademisyenlerin üzerindeki yayın baskısının da itici gücüyle, ölçme ve değerlendirme alanından veya yakın uzak alanlardan pek çok akademisyen, ne yazık ki bu engeli aşmada "en kolay" yol olarak ölçek geliştirme veya ölçek uyarlama çalışmalarını görmektedir ve bu da pek çok hatayı ve eksikliği beraberinde getirmektedir (Erkuş, 2007: 17).

Başka kültürde geliştirilen bir ölçeğin Türk kültürüne uyarlanmasında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri farklı dönemlerde birçok çalışmaya (Savaşır, 1994; Şahin, 1994; Çıkrıkçı-Demirtaşlı, 2007; Erkuş, 2007) konu olmuştur. Ayrıca özellikle ilk kez bir ölçek uyarlayacak olan araştırmacılara yol göstermesi açısından, ölçek uyarlamasının basamaklarının açıklandığı ve dikkat edilmesi gereken konuların yer aldığı el kitapları şeklinde tasarlanmış çeşitli çalışmalar (Akbaş ve Korkmaz, 2007; Aksayan ve Gözüm, 2002; Deniz, 2007; Gözüm ve Aksayan, 2003; ; Hambleton, 1994; Hambleton, 1996; Hambleton, Merenda, ve Spielberger, 2005; International Test Commission, 2005; Van de Vijver ve Hambleton, 1996) yapılmıştır. Özellikle son dönemlerde bu sorunların hazırlanan makale çalışmalarında görülme düzeylerinin artması araştırmacıların dikkat konusu olmuş ve durum tespiti yapmak amacıyla çeşitli çalışmalar (Boztunç Öztürk, Eroğlu ve Kelecioğlu, 2014; Çüm ve Koç, 2013; Tavşancıl, Güler ve Ayan, 2014) yapılmıştır. Bu çalışmaların yapılması ölçek uyarlama ve geliştirme çalışmalarında önemli sorunların yaşandığının bir göstergesidir. Ayrıca eğitim alanında yapılan makale, yüksek lisans veya doktora tez çalışmalarının incelendiği araştırmalarda (Alper ve Gülbahar, 2009; Gülbahar ve Alper, 2009; Erdem, 2011; Ozan ve Köse, 2014; Seçer, Ay, Ozan ve Yılmaz, 2014) en çok kullanılan veri toplama aracının ölçek olması bu ölçme aracını geliştirirken veya uyarlarken dikkat edilmesi gereken aşamaları daha önemli kılmaktadır. Türkiye'de ölçek geliştirme ve uyarlama konularında yayımlanmış makalelerde, ölçek geliştirme ve uyarlama sürecinde izlenen aşamaları belirlemek, bu aşamalarda benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak ilk defa ölçek geliştirme/uyarlama yapacak kişilere rehber olması ve yapılan çalışma sonuçları birleştirilerek alana bir el kitabı sunabilmek açısından önem taşımaktadır.

Buradan hareketle çalışmada, 2006-2014 yılları arasında Türkiye'de ölçek geliştirme ve uyarlama konularında yayımlanmış makalelerde, ölçek geliştirme ve uyarlama sürecinde izlenen aşamaların belirlenmesi amaçlanmıştır. Ölçek geliştirme ve uyarlama konulu makalelerde izlenen aşamalar benzerlik ve farklılık açısından incelenecektir. Bu genel amaç doğrultuda aşağıdaki alt amaçlara cevaplar aranmıştır;

1. Ölçek geliştirme konulu makalelerdeki benzerlik ve farklılar nelerdir?
2. Ölçek uyarlama konulu makalelerdeki benzerlik ve farklılar nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırma, var olan bir olayı, birey ya da grubun özelliklerini var olduğu şekilde tanımlayan, var olan durumu nicel ya da nitel yönden betimleyen bir araştırma türüdür (Karasar, 1998). Bu araştırmada verilerin gözlem, görüşme ve doküman inceleme yoluyla elde edildiği, verilerin analizinde de betimsel veya içerik analizinin kullanıldığı (Yıldırım ve Şimşek, 2008) nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma kapsamında Türkiye’de Social Science Citation Index (SSCI) dizininde yer alan dergiler çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Çünkü bu dizinde makaleler uluslararası standartlar doğrultusunda belirlenen ölçütlere göre bir değerlendirme sürecinden geçmektedir. Bu açıdan araştırma amacı doğrultusunda ölçek geliştirme ve uyarlama konulu çalışmalarda aşamaların benzerlik ve farklılıklarını belirlemede SSCI’deki dergilerin dikkate alınması daha güvenilir sonuçlar doğuracaktır. Bu evrenden örneklem olarak, amaçlı örnekleme yöntemlerinden önceden belirlenmiş bir takım ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasını sağlayan ölçüt örnekleme (Yıldırım ve Şimşek, 2008) kullanılmıştır. Araştırma amaçları doğrultusunda incelenen makalelerin seçiminde SSCI dizininde Türkiye’de eğitim alanında yer alan dergiler ve 2006-2014 yılları arasındaki bu dergilerden çevrim içi tam metinlerine ulaşılabilir ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda SSCI dizininde yer alan üç dergide (Eğitim ve Bilim Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi ve Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi) 2006-2014 yılları arasında çevrim içi olarak tam metinlerine erişilebilen ölçek geliştirme ve uyarlama konulu 59 makale çalışmanın örneklemine oluşturmuştur.

2.3. Verilerin Elde Edilmesi ve Veri Toplama Aracı

Veriler doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen doküman incelemesinde veri toplama aracı olarak, ölçek geliştirme ve uyarlama konulu makalelerin incelenmesinde çeşitli kaynak ve çalışmalardan (Deniz, 2007; Erkuş, 2012; Hambleton, Meranda ve Spielberger, 2005; Hambleton ve Patsula, 1999; Tezbaşaran, 1997) faydalanılarak geliştirilmiş hem ölçek geliştirme hem de ölçek uyarlama aşamalarını içeren maddelerden oluşturulmuş bir kontrol listesinden yararlanılmıştır.

Ölçek geliştirme için aşamalar şu şekildedir; 1) Konu ile ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. 2) Madde havuzu oluşturulma aşamasında alanyazından yararlanılmıştır. 3) Madde havuzu oluşturulma aşamasında hedef gruba kompozisyon yazdırılmış ya da görüşmeler yapılmıştır. 4) Madde havuzu oluşturulurken hedeflenen madde sayısının iki ya da üç katı madde yazılmıştır. 5) Madde havuzu oluşturulma aşamasında alan uzmanlarından yararlanılmıştır. 6) Madde havuzu oluşturulma aşamasında ölçme uzmanlarından yararlanılmıştır. 7) Madde havuzunda uzmanlardan gelen geribildirimler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. 8) Ölçeğin uygulama yönergesi hazırlanmıştır. 9) Hedef grubun (örneklem) dışındaki daha küçük bir gruba anlaşılabilirlik açısından değerlendirilmek üzere maddelerin ön deneme uygulaması yapılmıştır. 10) Madde havuzunda ön uygulama sonrasında gerekli düzeltmeler yapılmıştır. 11) Hedef grup büyüklüğü 300 ve üstü olarak belirlenmiştir. 12) Hedef grup büyüklüğü madde sayısı esas alınarak belirlenmiştir. 13) Hedef grup büyüklüğü belirlenirken herhangi bir ölçüt kullanılmamıştır. 14) Madde analizleri yapılmıştır. 15) Geçerlik çalışmalarında açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. 16) Geçerlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. 17) Kapsam geçerliliği kanıtları sunulmuştur. 18) Ölçüt geçerliliği yapılmıştır. 19) Hedef grubun yarısından elde

edilen verilere AFA, diğer yarısından elde edilen verilere DFA yapılmıştır. 20) İç tutarlılık güvenilirlik belirleme yöntemleri (Cronbach Alpha) kullanılmıştır. 21) Test tekrar test güvenilirliği kullanılmıştır. 22) İki eş değer yarı güvenilirliği kullanılmıştır.

Ölçek uyarlama için aşamalar ise şu şekildedir; 1) Uyarlama çalışması için gerekli izin alınmıştır. 2) Ölçeğin uyarlanabilirliğine ilişkin alan uzmanlarından görüş alınmıştır. 3) Ölçeğin uyarlanabilirliğine ilişkin ölçme uzmanlarından görüş alınmıştır. 4) Dil eş değeri için her iki kültüre hâkim çevirmenler seçilmiştir. 5) Çeviri için her iki dile hâkim iki veya daha fazla çevirmenden yararlanılmıştır. 6) Geri çeviri yapılmıştır. 7) Ölçeğin iki formu arasında anlamsal, deneyimsel, kavramsal ve deyimsel açıdan eşitliğin sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiştir. 8) Dil eş değeri sağlanmıştır. 9) Ölçeğin uygulama yönergesi de uyarlanmıştır. 10) Ön deneme uygulaması yapılmıştır. 11) Hedef grup (örneklem büyüklüğü) madde sayısının 3-4-5-10 katına göre belirlenmiştir. 12) Hedef grup büyüklüğü 300 ve üzeri olarak belirlenmiştir. 13) Madde analizi yapılmıştır. 14) Geçerlik çalışmalarına açılımlı faktör analizi ile başlanmıştır. 15) Geçerlik çalışmalarına doğrulayıcı faktör analizi ile başlanmıştır. 16) Ölçüt geçerliği yapılmıştır. 17) İç tutarlılık güvenilirlik belirleme yöntemleri kullanılmıştır. 18) Test tekrar test güvenilirliği kullanılmıştır. 19) İki eş değer yarı güvenilirliği kullanılmıştır. 20) Ölçekten madde çıkartılmıştır. 21) Ölçeğe madde eklenmiştir. 22) Ölçeğin madde sayısı korunmuştur. 23) Ölçeğin faktör yapısı korunmuştur. 24) Ölçeğin faktör yapısı değiştirilmiştir.

2.4.Verilerin Analizi

Örnekleme yer alan makalelerin incelenmesinde içerik analizi türlerinden kategorisel ve frekans analizi kullanılmıştır. Kategorilendirme, mesajların kodlanmasını yani anlamlarının işlenmesini gerektirir. Frekans analizi ise en basit şekliyle, birim veya öğelerin sayısal, yüzdesel ve oransal bir tarzda görünme sıklığını ortaya koymaktır. Bu belirli bir öğenin yoğunluğunu ve önemini anlamayı sağlar (Bilgin, 2006: 18). Yapılan içerik analizinde makaleler yukarıda belirtilen maddelere göre incelenmiştir. İçerik analizinde Microsoft Office Excel 2010 programı kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından dergilerdeki makaleler taranarak ölçek geliştirme ve uyarlama aşamalarının makalelerdeki kullanılma durumlarına göre kodlamalar yapılmıştır. Daha sonra yapılan kodlamalar dikkate alınarak frekans ve yüzde değerleri belirlenmiştir.

3. Bulgular

Araştırma sonucunda öncelikle ölçek geliştirme konulu makalelerde yer alan aşamalar incelenmiştir. Öncelikle araştırmanın 1.alt amacına yönelik elde edilen bulgulara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Ölçek geliştirme konulu makalelerde izlenen aşamalar

İzlenen Aşamalar	f	%
Konu ile ilgili alanyazın taraması yapılmıştır.	24	92.31
Madde havuzu oluşturulma aşamasında alanyazından yararlanılmıştır.	24	92.31
Madde havuzu oluşturulma aşamasında hedef gruba kompozisyon yazdırılmış ya da görüşmeler yapılmıştır.	9	34.62
Madde havuzu oluşturulurken hedeflenen madde sayısının iki ya da üç katı madde yazılmıştır.	6	23.08
Madde havuzu oluşturulma aşamasında alan uzmanlarından yararlanılmıştır	24	92.31
Madde havuzu oluşturulma aşamasında ölçme uzmanlarından yararlanılmıştır.	8	30.77
Madde havuzunda uzmanlardan gelen geribildirimler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.	23	88.46
Ölçeğin uygulama yönergesi hazırlanmıştır.	1	3.85
Hedef grubun (Örneklem) dışındaki daha küçük bir gruba anlaşılabilirlik açısından değerlendirilmek üzere maddelerin ön deneme uygulaması yapılmıştır.	11	42.31
Madde havuzunda ön uygulama sonrasında gerekli düzeltmeler yapılmıştır.	12	46.15
Hedef grup büyüklüğü 300 ve üstü olarak belirlemiştir.	20	76.92
Hedef grup büyüklüğü madde sayısı esas alınarak belirlenmiştir.	2	7.69
Hedef grup büyüklüğü belirlenirken herhangi bir ölçüt kullanılmamıştır.	15	57.69
Madde analizleri yapılmıştır.	19	73.08
Geçerlik çalışmalarında açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır.	25	96.15
Geçerlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.	16	61.54
Kapsam geçerliliği kanıtları sunulmuştur.	12	46.15
Ölçüt geçerliliği yapılmıştır.	5	19.23
Hedef grubun yarısından elde edilen verilere AFA, diğer yarısından elde edilen verilere DFA yapılmıştır.	3	11.54
İç tutarlılık güvenilirlik belirleme yöntemlerinden Cronbach Alpha kullanılmıştır.	26	100.00
Test tekrar test güvenilirliği kullanılmıştır.	5	19.23
İki eş değer yarı güvenilirliği kullanılmıştır.	4	15.38

Tablo 1'e bakıldığında, makalelerin %92.3'ünde konu ile ilgili alanyazın taraması yapılmış ve madde havuzu oluşturulma aşamasında alanyazından yararlanılmışken %34.6'sında hedef gruba kompozisyon yazdırılmış ya da görüşmeler yapılmıştır. Makalelerin %23.1'inde madde havuzu oluşturulurken hedeflenen madde sayısının iki ya da üç katı madde yazılmıştır. Madde havuzu oluşturulma aşamasında makalelerin %92.3'ünde alan uzmanlarından yararlanılırken, sadece %30.8'inde ölçme uzmanlarından yararlanılmış ve %88.5'inde uzmanlardan gelen geribildirimler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Makalelerin %3.9'unda ölçeğin uygulama yönergesi hazırlanmış ve %42.3'ünde hedef grubun (örneklem) dışındaki daha küçük bir gruba anlaşılabilirlik açısından değerlendirilmek üzere maddelerin ön deneme uygulaması yapılmıştır. %46.2'sinde madde havuzunda ön uygulama sonrasında gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Hedef grup büyüklüğü makalelerin %76.9'unda 300 ve üstü ölçüt olarak alınırken, %7.7'sinde madde sayısı esas alınarak belirlenmiş, %57.7'sinde ise herhangi bir ölçüt alınmamıştır. Makalelerin %73.1'inde madde analizi, %96.2'sinde geçerlik çalışmalarında açımlayıcı faktör analizi (AFA), %61.5'inde doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılırken, %46.2'sinde kapsam geçerliliği kanıtları sunulmuş ancak sadece %19.2'sinde ölçüt geçerliliği yapılmıştır. Çalışmaların sadece %11.5'inde hedef grubun yarısından elde edilen verilere

AFA, diğer yarısından elde edilen verilere DFA yapılmıştır. Makalelerde yapılan güvenilirlik çalışmalarına bakıldığında %100'ünde iç tutarlılık güvenilirlik belirleme yöntemlerinden olan Cronbach Alpha yöntemi kullanılmışken, %15.4'ünde iki eşdeğer yarı güvenilirliği, %19.2'sinde test tekrar test güvenilirliği kullanılmıştır.

Tablo 2: Ölçek uyarlama konulu makalelerde izlenen aşamalar

İzlenen Aşamalar	f	%
Uyarlama çalışması için gerekli izin alınmıştır.	22	66.67
Ölçeğin uyarlanabilirliğine ilişkin alan uzmanlarından görüş alınmıştır.	15	45.45
Ölçeğin uyarlanabilirliğine ilişkin ölçme uzmanlarından görüş alınmıştır.	5	15.15
Dil eş değeri için her iki kültüre hâkim çevirmenler seçilmiştir.	6	18.18
Çeviri için her iki dile hâkim iki veya daha fazla çevirmenden yararlanılmıştır.	30	90.91
Geri çeviri yapılmıştır.	24	72.73
Ölçeğin iki formu arasında anlamsal, deneyimsel, kavramsal ve deyimsel açıdan eşitliğin sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiştir.	19	57.58
Dil eş değeri sağlanmıştır.	21	63.64
Ölçeğin uygulama yönergesi de uyarlanmıştır.	0	0.00
Ön deneme uygulaması yapılmıştır.	8	24.24
Hedef grup (örneklem büyüklüğü) madde sayısının 3-4-5 katına göre belirlenmiştir.	3	9.09
Hedef grup büyüklüğü 300 ve üzeri olarak belirlenmiştir.	27	81.82
Madde analizi yapılmıştır.	28	84.85
Geçerlik çalışmalarına açımlayıcı faktör analizi ile başlanmıştır.	22	66.67
Geçerlik çalışmalarına doğrulayıcı faktör analizi ile başlanmıştır.	11	33.33
Ölçüt geçerliği yapılmıştır.	12	36.36
İç tutarlılık güvenilirlik belirleme yöntemlerinden Cronbach Alpha kullanılmıştır.	33	100.00
Test tekrar test güvenilirliği kullanılmıştır.	15	45.45
İki eş değer yarı güvenilirliği kullanılmıştır	5	15.15
Ölçekten madde çıkartılmıştır.	10	30.30
Ölçeğe madde eklenmiştir.	1	3.03
Ölçeğin madde sayısı korunmuştur.	22	66.67
Ölçeğin faktör yapısı korunmuştur.	27	81.82
Ölçeğin faktör yapısı değiştirilmiştir.	6	18.18

Tablo 2'de ölçek uyarlama konulu makalelere bakıldığında, çalışmaların %66.7'sinde uyarlama çalışması için gerekli izin alınmıştır. Ölçeğin uyarlanabilirliğine ilişkin makalelerin %45.5'inde alan uzmanlarından görüş alınırken, sadece %15.5'inde ölçme uzmanlarından görüş alınmıştır. Dil eş değeri için makalelerin %18.2'sinde her iki kültüre hâkim çevirmenler seçilirken, %90.9'unda her iki dile hâkim iki veya daha fazla çevirmenden yararlanılmıştır. Makalelerin %72.7'sinde geri çeviri yapılmış, %57.6'sında ölçeğin iki formu arasında anlamsal, deneyimsel, kavramsal ve deyimsel açıdan eşitliğin sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiş, %63.6'sında dil eş değeri sağlanmıştır. Makalelerin hiçbirinde uygulama yönergesi uyarlanmamıştır. Ön deneme uygulaması makalelerin %24.2'sinde yapılmıştır.

Hedef grup büyüklüğü (örneklem büyüklüğü) makalelerin %9.1'inde madde sayısının 3-4-5-10 katına göre belirlenirken, %81.8'inde 300 ve üzeri olarak belirlenmiştir. Makalelerin %84.9'unda madde analizi yapılmıştır. Geçerlik çalışmalarında makalelerin %66.7'sinde

AFA ile başlanırken, %33.3'ünde DFA ile başlanmıştır. Ölçüt geçerliğine yer veren çalışmalar %36.4 düzeyindedir. Makalelerin %100'ünde iç tutarlılık güvenilirlik belirleme yöntemlerinden Cronbach Alpha kullanılırken, %15.2'sinde iki eş değer yarı güvenilirliği, %45.5'inde test tekrar test güvenilirliği yapılmıştır. Çalışmaların %30.3'ünde ölçekten madde çıkartılmışken, %3.0'ında madde eklenmiş, %66.7'sinde ise madde sayısı korunmuştur. Ayrıca makalelerin %81.8'inde ölçeğin faktör yapısı korunmuşken, %18.2'sinde faktör yapısı değiştirilmiştir.

4. Sonuç ve Tartışma

Çalışmada, elde edilen bulgular doğrultusunda makalelerde ölçek geliştirme aşamalarında en çok iç tutarlılık güvenilirlik belirleme yöntemlerinden Cronbach Alpha güvenilirliğinin kullanıldığı görülmektedir. Çüm ve Koç'a (2013) göre de ölçek geliştirme çalışmalarda en çok güvenilirlik belirleme yöntemi olarak Cronbach Alpha kullanılmaktadır. Ardından geçerlik çalışmaları AFA'nın tercih edildiği, ölçek geliştirmeye başlarken konu ile ilgili alanyazın taraması yapıldığı, bu alanyazından yararlanıldığı ve bu aşamada alan uzmanlarının görüşlerine başvurulduğu görülmektedir. Buna karşın makalelerin çok azında hedef grup büyüklüğü madde sayısı esas anılarak belirlenmiş ve geçerlik çalışmaları hedef grubun yarısından elde edilen verilere AFA, diğer yarısından elde edilen verilere DFA yapılmıştır.

Makalelerde ölçek uyarlama aşamalarında ise sıklıkla güvenilirlik çalışmaları için tutarlılık güvenilirliği belirleme yöntemlerinden Cronbach Alpha güvenilirliğinin yapıldığı, ardından çeviri için her iki dile hâkim iki veya daha fazla çevirmenden yararlanıldığı, madde analizi yapıldığı, hedef grup büyüklüğü 300 ve üzeri olarak belirlendiği ve ölçeğin faktör yapısının korunduğu görülmektedir. Bunun yanında makalelerin çok azında iki eş değer yarı güvenilirliği kullanılmış, ölçeğin uyarlanabilirliğine ilişkin ölçme uzmanlarından görüş alınmış ve ölçüt geçerliği yapılmıştır.

Boztunç Öztürk, Eroğlu ve Kelecioğlu'nun (2014) yapmış olduğu çalışmada da uyarlama çalışmaları genellikle ölçüt geçerliğinin incelenmediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu çalışmada da makalelerde en çok iç tutarlılık güvenilirlik belirleme yöntemlerinin kullanıldığı, dilsel eşdeğerlilik çalışmalarının yapıldığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra bu çalışmada makalelerde ölçeklerin yapı geçerliğini belirlemede AFA'nın DFA'ya göre daha fazla tercih edildiği ve dil eşdeğerliği için her iki kültüre hâkim çevirmenlere ulaşılmadığı görülmektedir. Çüm ve Koç'un (2013) çalışmasında da uyarlama çalışmaları yapı geçerliği için AFA, DFA'ya göre daha fazla tercih edilmiş ve dil eşdeğerliği için çevirmenlerin her iki dili iyi bilen, her iki kültürü iyi tanıyan ve ölçülecek psikolojik yapı hakkında bir miktar bilgi sahibi olması gerektiği yönündeki özelliklere yeterli düzeyde sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bu sonuçlara göre, makalelerin tümünde dikkate alınan ölçek geliştirme ve uyarlama aşamalarında bir birlikliğin olmadığı, sadece birkaç aşamada benzer yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Tavşancıl, Güler ve Ayan (2014), benzer şekilde Türkiye'de eğitim ve psikolojide kullanılmak üzere geliştirilmiş tutum ölçeklerinde izlenen aşamaları incelemişler ve alanyazında yer alan çok sayıda yanlış ve eksik tutum ölçeğinin olduğunu saptamışlardır. Bu yüzden yapılacak ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmaları belirlenen aşamalara dikkat edilmeli ve bu aşamaların yerine getirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca Tavşancıl ve diğerlerinin (2014) belirttiği gibi ölçeklerin hem denetimini yapan hem de koordinasyon sağlayan ulusal düzeyde bir test geliştirme merkezine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra test geliştirme aşamalarını ayrıntılı bir şekilde gösteren bir kılavuz kitabın da yayınlanması araştırmacılar için faydalı olacaktır.

Bu çalışma ile alanyazında çok sayıda yapılmış ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarına dikkat çekilmiş olup geliştirme ve uyarlama aşamalarında izlenen benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma örneğine Social Science Citation Index (SSCI) giren Türkiye kaynaklı dergilerdeki makaleler alınmıştır. Buna rağmen araştırmanın bulguları göstermektedir ki ölçek geliştirme ve uyarlama aşamalarında tam anlamıyla bir birliktelik sağlanamamıştır. Diğer bir anlatımla indeks bakımından yüksek bir niteliğe sahip yayınlarda dahi bir birlikteliğin olmaması dikkat çekmektedir. Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarının özellikle son yıllarda yapılma sıklığı düşünüldüğünde bir birlikteliğin sağlanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu açığı kapatmak amacıyla yapılan çalışmada farklı araştırmalardaki ölçek geliştirme ve uyarlama aşamalarında gerçekleştirilen benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Bir ölçeğin geliştirilmesi veya uyarlanması sırasında izlenen aşamalar, diğer araştırmacılar tarafından da takip edilmekte olup benzer hatalar tekrarlanabilmektedir. Dolayısıyla belirtilen aşamaları tam anlamıyla karşılamayan bir ölçek yapılacak diğer çalışmalara örnek oluşturmakta ve yapılan yanlışlar tekrarlanmaktadır. Bu yönüyle araştırma bulguları ölçek geliştirme ve uyarlama konusunda çalışmalar yapacak araştırmacılara yol göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte yayınları değerlendirecek akademisyenlerin bu konular ile ilgili makaleleri incelerken belirtilen basamaklara dikkat etmeleri hem değerlendirme sürecini sistematik hale getirebilecek hem de alanyazına kazandırılan ölçeklerin doğruluğu ve uygunluğuna katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Akbaş, G. ve L. Korkmaz. (2007). Ölçek uyarlaması (Adaptasyon)." *Türk Psikoloji Bülteni* 13 (40), 15.
- Aksayan, S. ve Gözüm, S. (2002). Kültürlerarası ölçek uyarlaması için rehber I: ölçek uyarlama aşamaları ve dil uyarlaması, *Hemşirelikte Araştırma Dergisi*,4(1),9-1
- Alper, A. ve Gülbahar, Y. (2009). Trends and Issues in Educational Technologies: A Review of Recent Research in TOJET. *The Turkish Online Journal of Educational Technology - TOJET*, 8 (2), 124-135.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi, Teknikler Ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Boztunç Öztürk, N., Eroğlu, M.G. ve Kelecioğlu, H. (2014). Eğitim Bilimleri Alanında Yapılan Ölçek Uyarlama Makalelerinin İncelenmesi, IV. Ulusal Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Kongresi, Ankara, 9-13 Haziran 2014.
- Çıkrıkçı-Demirtaşlı, R.N. (2007). Psikolojik ölçmelere ilişkin doğru bilinen yanlışlar, *Türk Psikoloji Bülteni*, 13(41), 65-68.
- Çüm, S. ve Koç, N. (2013). Türkiye’de psikoloji ve eğitim bilimleri dergilerinde yayımlanan ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarının incelenmesi, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 12 (24), 115-135
- Deniz, Z. (2007). Psikolojik Ölçme Aracı Uyarlama, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi 40 (1), 1-16.
- Devellis, R. F. (2012). *Scale development theory and applications* (Third Edition), SAGE Publications, Inc

- Erdem, D. (2011). Türkiye’de 2005–2006 Yılları Arasında Yayımlanan Eğitim Bilimleri Dergilerindeki Makalelerin Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi: Betimsel Bir Analiz. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 2 (1), 140-147.
- Erkuş, A. (2007). Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında karşılaşılan sorunlar, *Türk Psikoloji Bülteni*, 13 (40), 17-25.
- Erkuş, A. (2012a). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme-I*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erkuş, A. (2012b). Varolan Ölçek Geliştirme Yöntemleri ve Ölçme Kuramları Psikolojik Ölçek Geliştirmede Ne Kadar İşlevsel: Yeni Bir Öneri, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 3(2), 279-290
- Gözüm, S. ve Aksayan, S (2003). Kültürlerarası ölçek uyarlaması için rehber II: ölçek uyarlama aşamaları ve dil uyarlaması, *Hemşirelikte Araştırma Dergisi*, 3-14
- Gülbahar, Y. ve Alper, A. (2009). A Content Analysis of the Studies in Instructional Technologies Area, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(2), 93-111.
- Cook, L.L., Schmitt-Cascallar, A.P. & Brown, C. (2005). Adapting Achievement and Aptitude Tests: A Review of Methodological Issues, Hambleton, Ronald K., Merenda, Peter F. and Spielberger, Charles D. (eds) *Adapting Educational and Psychological Tests for Cross-Cultural Assessment*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, p 171-192
- Hambleton, R. K. (1994). *Guidelines for adapting educational and psychological tests: A progress report*. *European Journal of Psychological Assessment*, 10, 229-244.
- Hambleton, R. K. (1996). *Guidelines for adapting educational and psychological test*, National Center for Education Statistics (ED), Washington, DC.
- Hambleton, R.K. & Patsula, L. (1999). Increasing the validity of adapted tests: Myths to be avoided and guidelines for improving test adaptation practices. *Journal of Applied Testing Technology*, 1(1), 1-30.
- Hambleton, R. K., Merenda, P., & Spielberger, C. (Eds.). (2005). *Adapting educational and psychological tests for cross-cultural assessment*. Hillsdale, NJ: Lawrence S. Erlbaum Publishers.
- International Test Commission (2005). *International Guidelines on Test Adaptation*. [www.intestcom.org]
- Ozan, C. ve Köse, E. (2014). Eğitim programları ve öğretim alanındaki araştırma eğilimleri, *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 116-136.
- Özgüven, İ.E. (1999). *Psikolojik testler*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Savaşır, I. (1994). Ölçek uyarlamasındaki sorunlar ve bazı çözüm yolları, *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (33), 27-32
- Seçer, İ., Ay, İ., Ozan, C. ve Yılmaz, B. Y. (2014). Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanındaki araştırma eğilimleri: Bir içerik analizi, *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5 (41), 49-60
- Şahin, N. (1994). Psikoloji araştırmalarında ölçek kullanımı, *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (33), 19-26.
- Şeker, H. ve Gençdoğan, B. (2006). *Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Tavşancıl, E. (2002). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tavşancıl, E., Güler, G. ve Ayan, C. (2014). 2002-2012 yılları arasında Türkiye’de Geliştirilen Bazı Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışmalarının Ölçek Geliştirme Süreci Açısından İncelenmesi. IV. Ulusal Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Kongresi (Uluslararası Katılımlı) 9-13 Haziran, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tezbaşaran, A.A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Turan, S. ve Şişman, M. (2013). Eğitim yönetimi alanında üretilen bilimsel bilgi ve batılı biliş tarzının eleştirisine giriş. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [Educational Administration: Theory and Practice]*, 19(4), 505-514.
- Van de Vijver, R, & Hambleton, R. K. (1996). Translating tests: Some practical guidelines. *European Psychologist*, 1, 89-99.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.